

พิธีเลี้ยงผีสะเืองของชาวภูยที่บ้านละเาะะ อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ*

พรรณวดี ศรีขาว**

บทคัดย่อ

ผีสะเืองเป็นผีบรรพบุรุษประจำสายตระกูลของชาวภูยที่บ้านละเาะะ อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ คอยคุ้มครองดูแลรักษาลูกหลานและสามารถทำให้ลูกหลานเจ็บป่วยได้เมื่อกระทำความผิดจารีตประเพณี ทุกปีระหว่างเดือน ๓ ถึงเดือน ๖ ชาวบ้านจะจัดพิธีเลี้ยงผีสะเืองขึ้น เพื่อแก้บนขอบคุณและเซ่นไหว้สักการะ พิธีนี้ช่วยสืบทอดความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ขณะเดียวกันก็ช่วยสืบทอดอีดคองของชาวภูยบ้านละเาะะ ช่วยสั่งสอนลูกหลาน และสร้างความสัมพันธ์ให้คนในชุมชน รวมถึงสร้างกำลังใจให้แก่ปัจเจกบุคคล พิธีนี้สามารถตอบสนองความต้องการทางจิตใจของปัจเจกบุคคลและสร้างความเข้มแข็งให้ชุมชนจึงดำรงอยู่ได้อย่างยาวนานจนถึงปัจจุบัน

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์เรื่อง “การสืบทอดและบทบาทของพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของชาวภูย ที่บ้านละเาะะ อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ” ได้รับทุนสนับสนุนจากโครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์-สังคมศาสตร์ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ปีการศึกษา ๒๕๕๔ และทุน ๔๐ ปี จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กองทุนรัชดาภิเษกสมโภช โดยมี รองศาสตราจารย์สุกัญญา สุจฉายา เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์

** นิสิตระดับปริญญามหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

“Phi Sa Oeng” Worship of the Kui at Ban La-o, Amphoe Nam Kiang, Changwat Sisaket*

*Pannawadee Srikhao***

Abstract

Phi Sa Oeng are the family lineage ancestral spirits of the Kui at Ban La-o, Amphoe Namkiang, Changwat Sisaket. Their duty is to protect and take care of their descendants. If their descendants break the custom, the spirits can cause them illness. Annually, during the third and sixth month, villagers will arrange the ancestral spirit worship in order to fulfill their vows, thank and worship the spirits. This worship helps transmit the belief in ancestral spirits. At the same time, the worship helps to transmit the customary law of the Kui at Ban La-o, teaches descendants and unites the relationship between the people in the community. In addition, the worship helps to build spirit for individuals and can respond to the spiritual needs of individuals and build the strength of the community. These are the reasons why the worship has been practiced for a long time until the present.

* This article is part of the author's MA thesis entitled, “Transmission and Role of Ancestral Spirit Worship of the Kui at Ban La-o, Amphoe Nam Kiang, Changwat Sisaket,” Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University. This research was partially funded by TRF Master Research Grants: TRF-MAG 2011 and also partially funded by 90th Year Chulalongkorn Ratchadapisek Sompoj Fund of Chulalongkorn University. I would like to express my gratitude to my advisor, Assoc. Prof. Sukanya Sujachaya for her suggestions and support. Fund (Ratchadapisek Sompoj Fund). I would like to express my gratitude to my advisor, Assoc. Prof. Sukanya Sujachaya for her suggestions and support.

** MA student, Department of Thai, Faculty of Arts, Chulalongkorn University.

บทนำ

กลุ่มชาติพันธุ์กวยเป็นกลุ่มชนใหญ่กลุ่มหนึ่งอาศัยอยู่บริเวณภาคอีสานตอนล่างของประเทศไทย พุทธศาสนาตระกูลมอญ-เขมร ชนกลุ่มนี้เรียกตนเองว่า กุย กวย ไกย มีความหมายว่า “คน” คนไทยเรียกชนกลุ่มนี้ว่า “ส่วย” เดิมมีถิ่นฐานอยู่บริเวณแขวงอัตตะปือ จำปาศักดิ์และสาร์วันของประเทศลาว แล้วได้อพยพข้ามแม่น้ำโขง^๑ เข้ามาอาศัยอยู่บริเวณภาคอีสานตอนล่างของประเทศไทย อาศัยอยู่มากในจังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ บุรีรัมย์ และอุบลราชธานี ชาวกวยแบ่งกลุ่มตามวิธีการดำเนินชีวิต คือ กุยเลี้ยงช้างและกวยทำนา

บ้านละเอาะ อำเภอน้ำเกลี้ยง จังหวัดศรีสะเกษ เป็นหมู่บ้านหนึ่งที่มีชาวกวยอาศัยอยู่หนาแน่นและอยู่บริเวณนี้มาเป็นเวลานานหลายศตวรรษ จึงไม่สามารถทราบประวัติได้อย่างแน่ชัดว่ากลุ่มตนอพยพย้ายถิ่นมาจากที่ใด ชาวกวยบ้านนี้เป็นกวยทำนาหรือกวย “มะลอ” ตามแนวการจำแนกกลุ่มภาษาของโซเดนฟาเดนที่ใช้คำว่า “อะไร” แบ่งกลุ่มชาวกวย” ชาวกวยบ้านนี้นับถือพระพุทธศาสนาขณะเดียวกันก็นับถือผีสางเทวดาอย่างเหนียวแน่น ผีที่ชาวบ้านนับถือเป็นผีที่คอยปกป้องดูแลรักษาผู้คนให้มีแต่สันติสุข แต่หากผู้ใดขาดความเคารพหรือกระทำความผิดจารีตประเพณีก็บันดาลให้เกิดความเดือดร้อนได้เช่นกัน

ผีสะเอิง เป็นผีที่ชาวกวยบ้านละเอาะนับถือ ทุกปีชาวบ้านจะจัดพิธีเลี้ยงผีสะเอิงขึ้น พิธีนี้ถือปฏิบัติมาจนถึงปัจจุบันเพราะสามารถตอบสนองความต้องการของผู้คนในชุมชนได้ บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับ

^๑ สมทรง บุรุษพัฒน์, *เรียนภาษาและชีวิตความเป็นอยู่ของชาว กุย-กวย(ส่วย)จากบทสนทนา* (นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^๒ จิตร ภูมิศักดิ์, *ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชนชาติฉบับสมบูรณ์* (กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๔), หน้า ๒๘๔.

^๓ Eric Seidenfaden, The Kui People of Cambodia and Siam. *Journal of Siam Society* 39, Part 2 (January 1952): 161-162. ได้ศึกษาและแบ่งกลุ่มตามการออกเสียงคำว่า “อะไร” ในภาษากุย จึงได้แบ่งชาวกวยในประเทศไทยออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ คือ กุยมะไอ (Kui M'ai) กุยมะลอ (Kui M'lô) กุยเยอ (Kui Yô) กุยมะลัว (Kui M'loa)

พิธีเลี้ยงผีสะเืองของชาวภูยกบ้านละเอะ และวิเคราะห์บทบาทของพิธีเลี้ยงผีสะเืองที่มีต่อผู้คนและชุมชนบ้านละเอะ ข้อมูลที่ได้มาจากการสัมภาษณ์ (Interview) และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ประกอบพิธีและผู้เข้าร่วมพิธี จากการสังเกต (Observation) และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วม (Participant observation) ในพิธีกรรม งานวิจัยนี้เก็บข้อมูลในช่วง พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๕

ผีสะเืองกับความเชื่อของชาวภูยกบ้านละเอะ

ผีสะเือง หรือเรียกว่า ผีแม่สะเือง ผีแม่สะเือง คำว่า “สะเือง” เป็นภาษาภูยก หมายถึง ครกดินเผา

ชาวบ้านเชื่อว่าผีสะเืองเป็นผีบรรพบุรุษประจำสายตระกูล ซึ่งเป็นผีปู่ย่าตายายของตนที่ล่วงลับไปแล้ว คอยคุ้มครอง ดูแลรักษาลูกหลานและสามารถทำให้ลูกหลานเจ็บป่วยได้เมื่อกระทำผิดจารีตประเพณี ชาวภูยกที่บ้านนี้จึงถือว่าผีบรรพบุรุษเป็น “ของรักษา” ตนเองและญาติพี่น้องให้อยู่ดีมีสุขอยู่เสมอ การที่ผีบรรพบุรุษมาอยู่กับลูกหลานเพราะอยากอยู่เป็นหลักเป็นฐานให้ลูกหลานได้ยึดเหนี่ยวและรักใคร่ปรองดองกัน หรือเรียกว่ามาทำให้ “เป็นเอือนเป็นชาน” (เป็นบ้านเป็นเรือน) ทุกปีชาวบ้านจะจัดพิธีเลี้ยงผีสะเืองขึ้นโดยมีครูบาเป็นผู้ประกอบพิธี เพื่อแก้บนและขอบคุณที่ช่วยให้ลูกหลานบรรเทาหรือหายจากการเจ็บป่วย และเพื่อเซ่นไหว้สักการะ

ผีสะเืองเป็นผีมูลมัง คือ เป็นผีที่เป็นมรดกตกทอดมาตั้งแต่อดีต เมื่อบรรพบุรุษของตนในอดีตเคยนับถือผีตายไป เท่ากับว่าผีตายไปด้วย แต่เพียงชั่วเวลาหนึ่งเท่านั้น ผีตนเดิมจะกลับมาเกิดใหม่กับลูกหลานในตระกูลเรื่อยไป เช่นนี้เรียกว่าผีมูลมัง ชาวบ้านเชื่อว่าคนธรรมดาไม่สามารถยกผีให้กันหรือยกผีให้ลูกหลานได้ ผีเท่านั้นเป็นฝ่ายเลือกว่าจะอยู่กับใคร ผีแต่ละตนมีชื่อเรียกแตกต่างกันไป เช่น บัวศรี แพงศรี ปทุมมา พิมพา เป็นต้น

มีเรื่องเล่าเกี่ยวกับความเป็นมาของผีสะเืองว่า ในสมัยก่อนผีสะเืองเคยเป็นผีที่อยู่ดูแลรักษาช้าง กระทั่งวันหนึ่งช้างลงเล่นน้ำในหนองทำให้มันขุ่น ชาวบ้านไม่พอใจจึงไปดูพบว่าช้างทำให้ผีที่ดูแลรักษาช้างโกรธ จึงมาทำให้คนเจ็บป่วย เมื่อชาวบ้านไปดูหมอ (หมอดู) ก็พบว่า ผีมาทำให้เจ็บป่วย หากต้องการหายจากการเจ็บป่วยคนผู้นั้น

ต้องเลิกดูว่าข้างและให้รับนับถือผีไว้ ชาวบ้านจึงรับผีสะเองไว้และได้บนบานกับผีว่า ถ้าทำให้ตนหายป่วยจะจัดพิธีเลี้ยงผีขึ้น

สาเหตุการประกอบพิธีเลี้ยงผีสะเอง

พิธีเลี้ยงผีสะเอง หรือ แกลสะเอง แกลสะเอง (แกล ในภาษากูยหมายถึง เล่น) การประกอบพิธีเลี้ยงผีสะเองส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากมีผู้ป่วยที่แพทย์รักษาไม่หาย จึงหันไปพึ่งหมอมอเพื่อให้เข้าทรง แล้วพบว่าผีบรรพบุรุษกระทำให้เจ็บป่วย สาเหตุที่ทำให้เจ็บป่วยมักมาจากลูกหลานหรือคนในตระกูลได้กระทำความผิดจารีตประเพณี เช่น ญาติพี่น้องผิดใจหรือทะเลาะเบาะแว้งกัน ลูกเขยลูกสะใภ้ไม่ให้ความเคารพพอตาแม่ยาย ลูกหลานผิดประเวณี เป็นต้น

หลังจากรู้ว่าผีบรรพบุรุษกระทำให้เจ็บป่วย คนป่วยและญาติพี่น้องจะเชิญครูบาใหญ่และครูบารองมาที่บ้านของตน เพื่อเป็นตัวแทนทำพิธีบอกกล่าวผีบรรพบุรุษของคนป่วยว่า คนป่วยจะ “รับนับถือผี” เอาไว้ และช่วยบนบานกับผีให้คนป่วยหายจากการเจ็บป่วยด้วย นอกจากนี้ยังต้องเชิญชาวบ้าน ๒ คน เพื่อมาเป็นนายประกัน ทั้งครูบาและนายประกันจะรับรองยืนยันกับผีว่าถ้าคนป่วยหายหรืออาการดีขึ้นแล้วจะจัดพิธีเลี้ยงผีขึ้น

คนที่จะเป็นนายประกันต้องมีการเสี่ยงทาย โดยให้กินเหล้าหรือน้ำหอมใส่ขันใบเล็ก เมื่อกินหมดแล้วต้องทิ้งขันลงจากปาก ถ้าขันหยาก็เป็นนายประกันได้ทันที หากขันคว่ำครบ ๓ ครั้ง แสดงว่าผีไม่ชอบไม่พอใจไม่เอาผู้นั้นเป็นนายประกัน ต้องเปลี่ยนนายประกันคนใหม่

เตรียมตัวก่อนเลี้ยงผี

พิธีเลี้ยงผีสะเองจัดขึ้นทุกปีระหว่างเดือน ๓ ถึงเดือน ๖ แต่นิยมทำในเดือน ๓ (ราวกลางเดือนกุมภาพันธ์-กลางเดือนมีนาคม) ตามจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติกันมา ช่วงเวลาที่จัดเป็นช่วงหลังฤดูการเก็บเกี่ยว มีข้าวปลาอาหารอุดมสมบูรณ์ และเป็นช่วงเวลาที่ดีอกจำปาลาว (สีลาวติ) ดอกไม้สำคัญที่ใช้ประกอบพิธีบานสะพรั่ง พิธีเลี้ยงผีจะจัดขึ้นในเวลากลางคืน เริ่มต้นราว ๒๐.๐๐ น. ชาวบ้านเชื่อว่าเสร็จสิ้น

เมื่อสีพอใจหรืออืมนำแล้ว ส่วนใหญ่มักเสร็จสิ้นราวรุ่งสาง หรือประมาณ ๐๕.๐๐ น. – ๐๖.๐๐ น.

ก่อนการจัดพิธีเลี้ยงผีสะเอง เจ้าภาพและญาติพี่น้องจะปรึกษาหารือวันที่จะประกอบพิธี ส่วนใหญ่เลือกตามความสะดวกและความพร้อมเพรียงของพี่น้อง จากนั้นจึงไปเชิญ **ครูบา** และ **นักดนตรี** การจัดพิธีนี้เจ้าภาพและญาติพี่น้องต้องเตรียมทุนทรัพย์มากกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท เพื่อใช้ในการจัดงาน ทั้งค่าคาย (ค่าครู) ของครูบา ค่านักดนตรี ค่าอาหารและเครื่องดื่ม โดยเฉพาะเหล้าไว้ทำพิธีและเลี้ยงชาวบ้านที่มาร่วมงาน ในช่วงเช้าของวันงานญาติพี่น้องและเพื่อนบ้านจะมาช่วยจัดเตรียมสิ่งของต่างๆ ให้เรียบร้อย

ข้อปฏิบัติในพิธีเลี้ยงผีสะเอง

๑. การประกอบพิธีเลี้ยงผีสะเอง เจ้าภาพต้องให้ว่บอกกล่าวปู่ตาท่อน อาจทำที่ดอนปู่ตาหรือที่บ้านก็ได้ โดยให้เฒ่าจ้่าเป็นผู้ทำพิธีบอกกล่าวให้ เพื่อแสดงความเคารพและบอกกล่าวปู่ตาทว่าตนจะทำพิธีเลี้ยงผี ขอให้ผีมาเข้าร่วมทรงโดยเร็ว และขอให้ผีผ่านพ้นไปด้วยดี

๒. ดอกไม้ที่ใช้ในการประกอบพิธีเลี้ยงผีสะเองต้องใช้ดอกจำปาลาว (ลีลาวดี) เท่านั้น เพราะผีสะเองชื่นชอบดอกไม้ชนิดนี้ ไม่สามารถเปลี่ยนเป็นดอกไม้ชนิดอื่นได้

๓. เมื่อประกอบพิธีกรรมไม่ว่าจะสนุกสนานแค่ไหน ห้ามเขยและสะใภ้ในสายตระกูลเจ้าภาพปรบมือ รำฟ้อน และร้องตามเด็ดขาด เพราะผี (ในร่างทรงครูบา) อาจไม่พอใจและถือว่าลบหลู่ หากเขยหรือสะใภ้ทำผิดต้องมีการสมมา คือการขอขมา เป็นเงินหรือเหล้าขาว

๔. นายไซ คือ บุคคลที่รับบทบาทสมมติในพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษ มีหน้าที่ในการติดตามหาสัตว์ สิ่งของ และเจรจากเพื่อไถ่ถอนและจ่ายค่าปรับไหมตามเรื่องราวต่างๆ ที่สมมติขึ้นในพิธี นายไซต้องไม่ใช่คนในตระกูลที่เป็นเจ้าภาพและต้องผ่านการเห็นควรจากครูบาใหญ่ก่อนจึงจะเป็นได้ เมื่อครูบาใหญ่รินเหล้าขาวให้ดื่มแสดงว่าคนนั้นเป็นนายไซได้

๕. เครื่องคายอันเก่าหรือหิ้งผีของคนตายไปแล้ว ห้ามเผา ห้ามเหยียบ ห้ามข้าม เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดความรุ่มร้อนเดือดร้อนแก่คนในตระกูลได้ ลูกหลานอาจนำหิ้งผีไปลอยน้ำหรือนำไปวางบนต้นไม้ให้ย่อยสลายไปเอง

๖. การเลี้ยงผีสะเอิงต้องเลี้ยง ๓ ปีต่อเนื่อง ห้ามขาดหรือเว้นปีเด็ดขาด ต้องทำให้ครบ ๓ ปี จึงจะถือว่าประกอบพิธีครบเสร็จสมบูรณ์ หรือ “ครบขวบ”

๗. หากตระกูลใดแต่งงาน มีลูกหลานที่เพิ่งคลอดใหม่ ต้องมีการบอกกล่าว ผีสะเอิงและต้องพาสะเภาหรือเขยมากราบไหว้ด้วย

๘. ในวันพระหากสามารถทำได้ ให้นำดอกจำปา ๑ คู่ ข้าวเหนียวหนึ่ง ๑ ก้อน และน้ำหอม ขึ้นไปไหว้หิ้งผี

พิธีเลี้ยงผีสะเอิง

พิธีเลี้ยงผีสะเอิงมีองค์ประกอบต่างๆ ได้แก่ ผู้ประกอบพิธี ผู้เข้าร่วมพิธี หิ้งผี สถานที่ในการประกอบพิธี เครื่องคาย (เครื่องบูชา) เครื่องเล่นประกอบพิธี พายวัญ เครื่องดนตรี ขั้นตอนการประกอบพิธี ข้อปฏิบัติสำคัญของพิธีเลี้ยงผีสะเอิง และบทประกอบพิธี มีรายละเอียดต่อไปนี้

ผู้ประกอบพิธี

ผู้ประกอบพิธีเลี้ยงผีสะเอิงเรียกว่า ครูบาแม่สะเอิง หรือ ครูบาแม่สะเอิง เป็นได้เฉพาะเพศหญิงและในตระกูลหนึ่งมีได้เพียง ๑ คนเท่านั้น ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงวัยกลางคนขึ้นไปที่มีครอบครัวแล้ว การประกอบพิธีครูบามักมีจำนวนเป็นเลขคู่ ประมาณ ๖ - ๑๒ คน จะแต่งกายด้วยชุดพื้นเมืองของสตรีชาวขุย คือ ผ้าซิ่นมีหัว และตีนซิ่น เสื้อแขนยาวสีดำ (ย้อมมะเกลือ) ลายลูกแก้ว ผ้าพาดบ่า ชุดเหล่านี้จะนำมาสวมใส่เมื่อประกอบพิธีเท่านั้น

“ครูบา” เป็นคำเรียกผู้ประกอบพิธีโดยรวมๆ แต่สามารถจำแนกตำแหน่งในการประกอบพิธีออกเป็น ๓ ตำแหน่ง คือ ครูบาใหญ่ ครูบารอง และลูกศิษย์ ทั้ง ๓ ตำแหน่งนี้จะใช้โน้ตบริบทของพิธีเลี้ยงผีเท่านั้น มีรายละเอียดดังนี้

- **ครูบาใหญ่** คือ ผู้ที่มีจำนวนปีในการนับถือผีมากที่สุดในหมู่บ้าน เป็นหัวหน้าของครูบาทุกคนในการประกอบพิธี มีตำแหน่งสูงสุดและมีอำนาจมากที่สุด ในพิธีมีเพียง ๑ คนเท่านั้น

- **ครูบารอง** คือ ผู้ที่มีจำนวนปีในการนับถือผีรองลงมาจากครูบาใหญ่ เป็นผู้ช่วยครูบาใหญ่ในการประกอบพิธี ในพิธีมี ๑-๒ คน

- **ลูกศิษย์** คือ ผู้ที่มีจำนวนปีในการนับถือผีรองลงมาจากครูบารองลดหลั่นกันไปเรื่อยๆ เป็นผู้ประกอบพิธีแต่ไม่ได้มีหน้าที่สำคัญเช่นเดียวกับครูบาใหญ่และครูบารอง ในพิธีมี ๔-๑๐ คน

ผู้เข้าร่วมพิธี

ผู้เข้าร่วมพิธีมีจำนวนราว ๔๐-๑๐๐ คน แต่ครั้งอาจมาน้อยแตกต่างกันตามสายตระกูล มีตั้งแต่วัยเด็กไปจนถึงคนวัยชรา ส่วนใหญ่เป็นคนในครอบครัวเจ้าภาพและญาติพี่น้องในสายตระกูล นอกจากนี้ยังมีเพื่อนบ้านคนอื่นๆ ในหมู่บ้านด้วย ผู้เข้าร่วมพิธีจะนั่งหรือยืนอยู่รอบปะรำพิธี

หิ้งผีสะเอง

หิ้งผีเป็นที่อยู่ของผีบรรพบุรุษ อยู่ในห้องนอนเจ้าของบ้านและต้องอยู่บนผนังทิศหัวนอนเสมอ สูงจากพื้น ๑ เมตรครึ่งเป็นต้นไป มีขนาด ๑ ศอกของครูบาเจ้าของหิ้ง มีด้วยกัน ๓ แบบ ดังนี้

หิ้งฝากระตืบข้าว เป็นหิ้งชั่วคราวก่อนพิธีเลี้ยงผีปีแรก

หิ้งตะแกรงไม้ไผ่ เป็นหิ้งชั่วคราว มีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัส ขนาดเท่ากับ ๑ ศอกของผู้นับถือผี ใช้หลังจากจบพิธีเลี้ยงผีปีที่ ๑ และปีที่ ๒

หิ้งไม้ยอ เป็นหิ้งถาวร ทำจากไม้ต้นยอ พื้นหิ้งเป็นตะแกรงไม้ไผ่ ลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมจัตุรัสมีขนาดเท่ากับ ๑ ศอกของผู้นับถือผี ส่วนขอบที่เป็นไม้ยอจะทำให้ยาวกว่าตะแกรงไม้ไผ่เพื่อทำเป็นส่วนเรียกว่า “หัวนาค” และ “หางนาค” เวลาขึ้นหิ้งจะมีส่วนหางนาคติดผนังให้ส่วนหัวนาคยื่นออกมาด้านนอก หิ้งนี้จะใช้หลังจากจบพิธีเลี้ยงผีปีที่ ๓

เครื่องประกอบต่างๆ ในหิ้งผีมีขวดน้ำหอม* ดอกจำปา พวงมาลัยดอกจำปา กรวยดอกไม้ ชันบกเบ็ง ข้าวต้มมัด กล้วย หมาก พลุ ยาสูบ ดาบไม้ยอ เงิน เทียน ข้าวสารเหนียว ข้าวเหนียวนึ่ง ไข่ต้ม และฝ้าย

หิ้งผีแบบตะแกรงไม้ไผ่วางกับพื้นบ้าน ก่อนที่ครูบาจะยกหิ้งแขวนบนผนังบ้าน

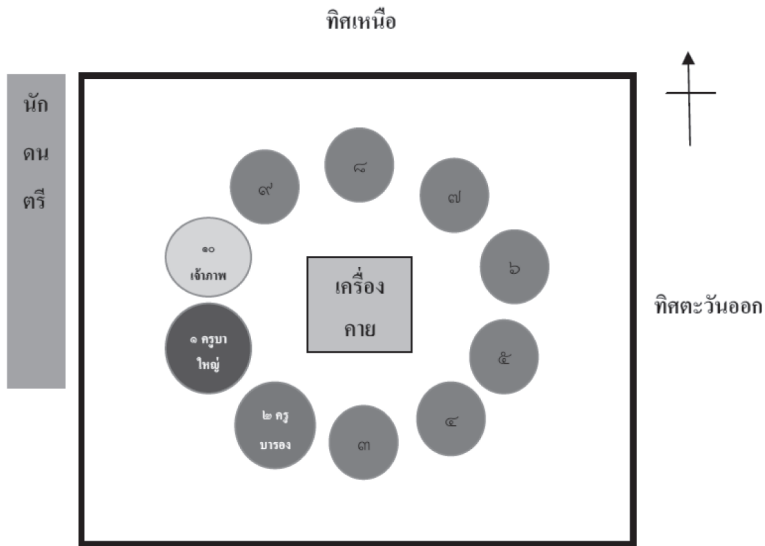
สถานที่ประกอบพิธี

สถานที่ประกอบพิธีเรียกว่า “ปะรำพิธี” ต้องตั้งอยู่ในบริเวณบ้านเจ้าภาพ หากพื้นที่แคบสามารถตั้งปะรำบริเวณถนนหน้าบ้านได้ ปะรำพิธีทำจากไม้เป็นซุ้ม หลังคาต้องมุงด้วยหญ้าคาเท่านั้น เพราะเป็นจารีตที่ถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด กลางปะรำพิธีเป็นชั้นวางเครื่องคาย (เครื่องบูชา) ผี ทำจากไม้ชนิดใดก็ได้สร้างเป็น ๒ ชั้น

ข้อห้ามในการตั้งปะรำพิธี คือ ห้ามให้หลังคาปะรำอยู่ใต้หลังคาบ้าน เพราะเชื่อว่าผีจะไม่สามารถมองเห็นพิธีและไม่สามารถเข้าร่างทรงได้ เสาและส่วนต่างๆ ของปะรำ รวมทั้งชั้นวางเครื่องคายห้ามใช้ตะปูตอก เพราะการตอกตะปูลงไปเป็นเหมือนการทิ่มแทงให้เกิดความเจ็บปวด ส่วนใหญ่ใช้ดอกไม้ไผ่ผูกมัดไว้

* น้ำหอม หรือ น้ำอบ เป็นของสำคัญบนหิ้งผีเพราะเป็นสิ่งที่ใช้กินใช้อาบทำให้เกิดความชุ่มชื้นและส่งผลนั้นแก่ลูกหลานด้วย ครูบาเจ้าของหิ้งจะหมั่นเติมน้ำหอมอยู่เสมอหากเห็นว่าพร่องไป น้ำหอมทำมาจากหัวว่านหอม แผลกหอมและขมิ้น บดรวมกันแล้วนำมาผสมน้ำ

ภายในบริเวณประำพธิี ครูบาทุกคนจะนั่งล้อมวงวางเครื่องคาย ครูบาใหญ่หันหน้าไปทางทิศตะวันออก ครูบาคนอื่น ๆ นั่งลดหลั่นไปทางขวามือของครูบาใหญ่ตามจำนวนปีที่นับถือเฝ้าจากมากไปหาน้อย ครูบาเจ้าภาพจะนั่งด้านซ้ายมือของครูบาใหญ่ ด้านทิศตะวันตกของประำพธิีจะเป็นที่นั่งของนักดนตรี ดังตัวอย่างตามแผนผัง หมายเลข ๑ แทนครูบาใหญ่ หมายเลข ๒ แทนครูบารอง หมายเลข ๑๐ แทนเจ้าภาพ

แผนผังประำพธิีเลี้ยงผีสะเือง

เครื่องคาย (เครื่องบูชา)

เครื่องคาย หรือ เครื่องบูชาผี ประกอบด้วยสิ่งของต่างๆ ดังนี้

ชั้นแรก หรือชั้นบนสุด วาง**ขันบักเบ็ง** ๔ อัน

ชั้นที่สอง หรือชั้นกลาง วาง**สะเือง** หรือ ครกดินเผา ๔ ตัว ภายในครกแต่ละใบมีใบตองฉีก ๓ ใบ ข้าวต้มมัด ๓ กลีบ กล้วย ๓ ลูก หมาก ๑ คำ พลุ ๑ คำ ยาสูบ ๑ คำ

ชั้นล่างสุด หรือพื้นใต้ชั้นไม้ วาง**คายนวนตัว** ของครูบาแต่ละคน

คือ ชันเงิน ๑ ใบ ขวดน้ำหอม ๑ ขวด ดอกจำปา ๒ ดอก กรวยแหลมดอกไม้ ๔ อัน เทียนเล็ก ๑ เล่ม ข้าวสารเล็กน้อย

นอกจากนี้ยังมีขันน้ำหอมขนาดใหญ่ ๑ ใบ ข้าวสารเหนียว ๑ ถ้วย เหล้าขาวหลายขวด ดอกจำปาลาว (ลีลาวดี) และเทียนขนาดมาตรฐาน (ยาวประมาณ ๑๒ เซนติเมตร) ไม่จำกัดจำนวน วางไว้ใกล้เคียงส่วนที่ครุบาใหญ่นั่งอยู่ เพื่อใช้ประกอบพิธีในขั้นตอนต่างๆ

ประรำพิธีเลี้ยงผีสะเอิงและขันไม้วางเครื่องคายในพิธีเลี้ยงผีสะเอิง

เครื่องเล่นประกอบพิธี

เครื่องเล่นประกอบพิธีจะใช้ในขั้นตอนรำและเล่นประกอบพิธี โดยผีในร่างทรงครุบาเป็นผู้รำและเล่นเป็นเครื่องต่างๆ ประกอบด้วยสิ่งของดังนี้

- พวงมาลัยดอกจำปา (ลีลาวดี)
- ฝ้ายขาวฝ้ายแดง
- ดอกจำปาตูม (ลีลาวดี)
- ดาบไม้ยอ ๒ ฝัก
- ผ้าชิ้น ไส้รงและผ้าแพร ชิ้น ๑ ผืน ไส้รง ๑ ผืน และผ้าแพร ๒ ผืน
- บั้งไฟก้านกล้วย

พาชว์ญ

พาชว์ญจะใช้ในขั้นตอน “สูชว์ญ” ให้ครุบาเจ้าภาพเพื่อเป็นกำลังใจและเสริมสร้างกำลังใจในการดำเนินชีวิตต่อไป พาชว์ญประกอบด้วย ขาม ๑ ใบ รองพื้นด้วยใบตองซี (ฉีก) ๓ ใบ วางทับด้วยข้าวเหนียวหนึ่ง บนข้าวเหนียววางไข่ต้ม ๑ ใบ พันด้วยฝ้ายขาวจำนวนหนึ่ง ใส่ข้าวต้มมัด ๓ กลีบ กล้วย ๓ ลูก หมาก ๒ คำ พลุ ๒ คำ และยาสูบ ๒ คำ ลงในขามและปิดทับด้วยกรวยใบตอง โดยจะใช้ไข่ต้มในพาชว์ญเสี่ยงทายสุภาพของครุบาเจ้าภาพด้วย

พาชว์ญในพิธีเสี่ยงผีสะเอง ภายในมีทั้งข้าวต้มมัด กล้วย หมาก พลุ ยาสูบ ไข่ต้ม ข้าวเหนียวหนึ่ง

เครื่องดนตรี

โทน ๑ คู่ ฆ้อง ๑ ใบ แคน ๑ เต้า เครื่องดนตรีเหล่านี้จะไม่มีการปรับเปลี่ยนหรือเอาเครื่องดนตรีประเภทอื่นมาใช้แทนเพราะเป็นอิตของผี ในการประกอบพิธีดนตรีจะต้องบรรเลงไปจนกว่าจะจบพิธี แต่มีการหยุดพักเป็นครั้งคราวพร้อมๆ กับที่คณะครุบาหยุดพัก เสียงดนตรีที่บรรเลงมีแคนจะเป็นตัวเร่งจังหวะให้ช้าหรือเร็ว ทำนองที่ใช้บรรเลงคือ โทนใช้ทำนองยกหรือทำนองกันตรึม ฆ้องใช้ตีทำนองยกหรือทำนองกันตรึมเช่นเดียวกัน ส่วนแคนจะเป่าลายน้อยหรือลายใหญ่

โหนดินเผา หน้าโหนดำมาจากหนังแล่น (ตะกวด)

ขั้นตอนการประกอบพิธีเลี้ยงผีสะเอิง

พิธีเลี้ยงผีสะเอิงสามารถจำแนกเป็นขั้นตอนต่างๆ ได้ดังต่อไปนี้

๑. อัญเชิญผีลงจากหิ้ง ครูบาใหญ่และครูบารองจะขึ้นไปอัญเชิญผีสะเอิงลงมาจากหิ้งผีเจ้าภาพ ของที่ใช้เข้าไปเชิญผีมีเทียน ๑ เล่ม น้ำหอม ๑ ขันเล็ก เหล้าขาว ๑ ขวด และกรวยแหลมดอกจำปา ๔ อัน และนำ **ขวดน้ำหอม** และ **กรวยแหลมดอกจำปา ๔ อัน** ของเก่าในหิ้งลงมาวางในประรำพิธี

๒. อัญเชิญผีเข้าร่างทรง ครูบาใหญ่อัญเชิญผีของตนเข้าร่าง จากนั้นผีในร่างทรงครูบาใหญ่จะใช้เทียนส่องดูที่เครื่องคายทุกชั้น เพื่อตรวจสอบเครื่องคายต่างๆ หากขาดสิ่งใดจะเรียกหาเจ้าภาพจะนำมาให้จนครบ จากนั้นครูบารอง เจ้าภาพ และลูกศิษย์คนอื่นๆ ก็เข้าทรงผีเช่นเดียวกัน

ครุบาใหญ่และครุบารองกำลังอัญเชิญผีเจ้าภาพลงจากหิ้ง

๓. ลูกหลานสมบัติสมมา เมื่อผีเจ้าภาพเข้าร่างทรงแล้ว ลูกหลานในตระกูล รวมถึงสามีของครุบาเจ้าภาพจะมา สมบัติสมมา คือ การขอขมาต่อผีหากได้ทำสิ่งใด ล่วงเกินและเป็นการแสดงความเคารพผีบรรพบุรุษของตน ชาวบ้านเรียกว่า “มาอ่อน มายอมต่อผี” โดยมี **เครื่องเฮ้** (ขิ่น ๑ ฟืน แพร ๑ วา) เหล้าขาว ๑ ขวด ดอกจำปา ๑ คู่ มอบให้ผีด้วย หากไม่ทำเช่นนี้จะถือว่าไม่ให้ความเคารพ

ลูกหลานมาสมบัติสมมา (สมา หรือ ขมา) ผีบรรพบุรุษ

๔. ขั้นรำและเล่นประกอบพิธี พิธีในร่างทรงครูบาจะรำและเล่นไปตามลำดับ
เรื่องที่เคยปฏิบัติมา ดังนี้

๔.๑ เล่นเทียน ครูบาทั้งคณะจะจุดเทียนบริเวณปะรำพิธีให้สว่างไสว
แล้วรำไปรอบๆ ปะรำพิธี พิธีสะเองชอบความสว่างไสวจึงต้องจุดเทียนให้สว่าง
ตลอดเวลาการประกอบพิธีด้วย

๔.๒ รำดอกไม้พวงมาลัย (ดอกจำปา) การรำในขั้นตอนนี้เพื่อให้ผีได้ชื่นชม
ดอกไม้พวงมาลัย ครูบาทั้งคณะจะนำพวงมาลัยมาคล้องหู และนำฝ้ายขาวฝ้ายแดง
มีตรอบศีรชะ แล้วจึงรำไปรอบปะรำพิธีเช่นเดียวกับเล่นเทียน

๔.๓ รำสะเอง ขั้นตอนนี้เป็นการรำบูชาผีสะเอง ครูบาจะนำสะเอง
(ครกดินเผา) ๔ ใบ ที่ตั้งอยู่บนเครื่องคายชั้นกลางลงมาทำพิธี โดยจุดเทียนปักไว้ใน
ครก ถือครกด้วยมือข้างเดียวอีกข้างรำเช่นเดิม รำสะเองจะเริ่มจากครูบาใหญ่
ครูบารอง และลูกศิษย์ที่มีพรรษารองลงมา ขณะนั้นครูบาที่ไม่ได้รำสะเองจะใช้เทียน
จุดไฟแทนแล้วจึงผลัดเปลี่ยนกันรำสะเอง เมื่อรำไปครูใหญ่ ครูบาใหญ่และครูบารอง
จะนำครกไปวางไว้เช่นเดิม

ครูบาแม่สะเองอยู่ในขั้นตอนรำสะเอง

๔.๔ เล่นควาย ครูบาจะสมมติดอกจำปาเป็นควาย แล้วมีท่าทางขึ้นชมควายของกันและกันว่าสวยงามหรือไม่ สันนิษฐานว่าการที่ควายปรากฏอยู่ในพิธีนี้อาจเพราะควายเป็นสัตว์สำคัญต่อการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพทำนาของชาวกุยกุ่มนี้ การขึ้นชมควายสมมตินี้เปรียบได้กับการดูลักษณะเขาควายว่าดีหรือไม่ เขาโค้งสวยงามเสมอกัน ไม่คดงอแสดงว่าควายนั่นแข็งแรง จะสามารถช่วยทำนาทำการเกษตรให้แก่ชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

หลังจากนั้นครูบาทุกคนจะถือดอกจำปาพร้อมเทียนจุดไฟ รำรอบปะรำพิธี ๓ รอบ แล้วครูบาคนหนึ่งจะรวบรวมดอกไม้ไปวางไว้บนเครื่องคาย เปรียบเหมือนการต้อนควายเข้าคอก ต่อมาผู้เข้าร่วมพิธี ๑ คน จะนำดอกไม้ไปจากครูบา แสดงว่าครูบาถูกขโมยควายไปแล้ว ครูบาใหญ่จะให้ผู้เข้าร่วมพิธี ๒ คน ไปตามหาควายให้ เรียกว่า “นายโซ” นายโซจะจุดเทียนส่องทางตามหาควาย พร้อมนำดาบไม้ข่อยไปด้วยเพื่อใช้ป้องกันตัว นายโซจะเดินรอบๆ ปะรำ จนกระทั่งเจอขโมย ขโมยจะตีนายโซ พร้อมเรียกค่าไถ่ควายด้วย นายโซเดินทางกลับมา ครูบาใหญ่จึงเป่ามนต์บริเวณที่ถูกตีให้หายเจ็บปวด ขณะเดียวกันก็ให้นายโซตีมเหล็กและกลับไปไถ่ควายอีกครั้ง สมมติให้เหล็กแทนจำนวนเงิน ซึ่งค่าไถ่ต้องเป็นที่พอใจของขโมย ท้ายที่สุดก็ได้ควายกลับคืนมา

นายโซมาเจรจาไถ่ควายคืน

นายโซนำเหล้ามาโต้ควายคืนจากขโมย

๔.๕ เล่นบ่าวสาว ครูปา ๒ คน จะสมมติเป็นบ่าวสาว ครูปาที่สมมติเป็นบ่าวต้องเปลี่ยนชุด โดยใส่สร้อยและใช้ผ้าแพรโพศีระหะ ครูปาที่สมมติเป็นสาวจะใส่ผ้าซิ่นไหมและใช้ผ้าแพรคล้องคอ สองคนบ่าวสาวแสดงกิริยาเกี้ยวพาราสีและกระโดดกอดกันไปรอบปะรำพิธี แล้วดึงเครื่องแต่งกายของกันและกันออก ต่อมาพ่อแม่รู้เรื่องจึงต้องจัดพิธีแต่งงานให้อย่างถูกต้องตามประเพณี แม่บ่าว คือ ครูปาใหญ่ ส่งนายโซไปเป็นเจ้าแก่สู่ขอกับแม่ของสาว คือ ครูบารอง แม่สาวเรียกค่าปรับไหม เรียกค่าสินสอดเป็นจำนวนเงิน ช้าง ๑๐๐ ตัว ม้า ๑๐๐ ตัว นายโซจึงกลับไปนำค่าสินสอดจากแม่บ่าวไปให้แม่สาว โดยนำเหล้ามาให้แม่สาวและเทเหล้าให้แม่สาว แม่บ่าวบ่าวสาวและนายโซดื่มกิน ถือเป็นการแต่งงานกัน

ครูบาสมมติเป็น “สาว” และ “บ่าว”

๔.๖ เล่นแซ่ (จระเข้) ผู้เข้าร่วมพิธี ๒ คน สมมติเป็นจระเข้ ๑ คน เป็นขอนไม้ให้จระเข้พิง ๑ คน จระเข้นอนพิงขอนไม้อยู่นอกปะรำพิธี ครูบาทั้งหมดจะเดินเรียงแถวตามลำดับมีครูบาใหญ่อยู่หน้าสุด เดินทางไปพบจระเข้นอนขวางทางอยู่ ครูบาจะใช้ดาบไม้ขยอแทงจระเข้ หากตื่นจะนำเหล็กกรอกปาก ครูบาทุกคนเวียนกันทำเช่นนี้ไปเรื่อยๆ ตามลำดับ กระทั่งจระเข้หยุดดิ้นล้มตัวลงนอนกับพื้น แสดงว่าจระเข้ตายแล้ว ครูบาจึงสามารถเดินทางผ่านได้อย่างปลอดภัย

ครูบาอยู่ในขั้นตอนเล่นแซ่ (จระเข้)

๔.๗ เล่นบั้งไฟ ด้านนอกปะรำพิธีจะตั้งร้านบั้งไฟจำลอง ทำเป็นไม้สามเส้า ด้านล่างร้านบั้งไฟมีถ้ำน้ำหอม (แทนโคลน) บนยอดสามเส้ามีสะเอ้ง (ครก) ที่นำมาจากเครื่องคาย ๑ ใบ และวางขวดน้ำหอมครุบาเจ้าภาพลงไปด้วย

ครุบาทุกคนแห่บั้งไฟมาจนถึงร้านแล้วพรมน้ำหอมลงบนสะเอ้ง (ครก) จนครบทุกคน จากนั้นจึงรื้อรอบร้านบั้งไฟและผลัดกันจุดบั้งไฟเพื่อบูชาเทวดาฟ้าดิน จากนั้นจะมีผู้เข้าร่วมพิธี ๑ คน เป็นผู้ขายรวบรวมบั้งไฟทั้งหมดของครุบาแล้วโยนขึ้นบนท้องฟ้าและถูกผู้เข้าร่วมพิธีคนอื่นๆ สาดน้ำหอม (โคลน) ใส่แทนครุบา

๔.๘ รำขันบักเบ้ง ขันบักเบ้ง (ขันหมากเบ้ง) เป็นเครื่องบายศรีบูชาผีบรรพบุรุษอย่างหนึ่ง ครุบาจะนำขันบักเบ้ง ๔ อัน ที่อยู่บนสุดของชั้นเครื่องคายมาประกอบพิธี ครุบาจะถือขันบักเบ้งที่มีเทียนจุดไฟปักอยู่ รำไปรอบปะรำพิธี ขณะนั้นครุบาที่ไม่ได้ถือบักเบ้งก็จะจุดเทียนรำ แล้วจึงผลัดเวียนกันรำขันบักเบ้งจนครบ รำขันบักเบ้งเป็นลำดับสุดท้ายของการรำและเล่นในพิธี

๕. เชิญผีออกและสู่ขวัญ ครุบาใหญ่สู่ขวัญครุบาเจ้าภาพ โดยใช้ “พาขวัญ” ที่ลูกหลานจัดเตรียมไว้ให้ ครุบาทุกคนเรียงลำดับจำนวนปีที่นับถือผีจากน้อยที่สุดไปหาครุบาใหญ่ ใช้พาขวัญพร้อมลาผีให้ออกจากร่างตนเอง ขณะเดียวกันก็เป็นการสู่ขวัญให้ครุบาเจ้าภาพด้วย แล้วครุบาใหญ่จะสู่ขวัญคนสุดท้าย ขณะนั้นลูกหลานเจ้าภาพต้องมารอรับพาขวัญด้วยผ้าแพรหรือผ้าขาวม้า ๑ ผืน เมื่อสู่ขวัญแล้วครุบาใหญ่จะส่งพาขวัญให้คนที่มารับพาขวัญต้องรับให้ได้และต้องรีบปิดผ้าให้มิดชิดทันที

๖. เสี่ยงทายสุภาพ การเสี่ยงทายสุภาพของร่างทรงเจ้าภาพจากไข่มดในพาขวัญ ครุบาจะพิจารณาว่าไข่มดเลี้ยงเกลียดหรือไม่ ไข่มดอยู่กลางลูกหรือไม่ แล้วนำมาผ่าครึ่งด้วยฝ้าย หากไข่มดไขที่ตัดเรียบเนียน หมายถึง จะมีสุภาพดี แข็งแรง หากเป็นไขขรุขระไม่เรียบเนียน หมายถึง สุภาพไม่ค่อยดี

๗. เชิญผีขึ้นหิ้ง ครุบาใหญ่และครุบารองจะนำของที่ใช้ประกอบพิธีต่างๆ วางลงบนตะแกรงไม้ไผ่ เพื่อเตรียมยกขึ้นหิ้ง ขณะเดียวกันครุบาทุกคนจะผลัดกันผูกแขนให้ครุบาเจ้าภาพและให้ครุบาด้วยกัน จากนั้นให้ผู้ใดก็ได้ยกตะแกรงไม้ไผ่ขึ้นไปยังหิ้งผี แต่ห้ามเขยและสะกิดแตะต้องเด็ดขาด แล้วครุบาใหญ่และครุบารองจะยกขึ้นหิ้ง

ครูบกกำลังพิจารณาไข่ต้มและใช้ฝ้ายผ่าไข่
เพื่อเสียงทนายสุภาพให้ครูบาเจ้าภาพ

๔. ลาครูบา

เมื่อการประกอบพิธีเสร็จสิ้น ครูบาทุกคนพรมน้ำหอมใส่เครื่องกายและ
ลากันโดยให้ดอกจำปา ๑ คู่แก่กัน เริ่มจากครูบาที่มีจำนวนปีนับถือผิน้อยที่สุดมา
จนถึงครูบาใหญ่ จากนั้นเจ้าภาพจะนำเงินค่าคายมาให้ผู้ประกอบพิธีทุกคน ครูบาใหญ่
อาจได้รับ ๑๕๐ บาท ครูบารอง ๑๒๐ บาท ลูกศิษย์คนอื่นๆ ๑๐๐ บาท

ข้อปฏิบัติสำคัญของพิธีเลี้ยงผีสะเอ็ง

การประกอบพิธีเลี้ยงผีสะเอ็งต้องทำสามปีต่อเนื่อง ห้ามขาดห้ามเว้นเด็ดขาด
เพราะเป็นขั้นตอนการรับนับถือผีที่ต้องปฏิบัติตามจารีต ดังตารางต่อไปนี้

ลำดับ	ปีที่ ๑	ปีที่ ๒	ปีที่ ๓
๑. เล่นเทียน	✓	✓	✓
๒. รำดอกไม้พวงมาลัย	✓	✓	✓
๓. รำสะเอิง	✓	✓	✓
๔. เล่นควาย	✓	✓	✓
๕. เล่นบ่าวสาว	-	✓	✓
๖. เล่นแซ่ (จระเข้)	-	-	✓
๗. เล่นบั้งไฟ	-	-	✓
๘. รำชนบักเบ้ง	✓	✓	✓

ปีแรก เล่นเทียน รำดอกไม้พวงมาลัย รำสะเอิง **เล่นควาย** รำชนบักเบ้ง

ปีที่สอง เล่นเทียน รำดอกไม้พวงมาลัย รำสะเอิง **เล่นควาย เล่นบ่าวสาว** รำชนบักเบ้ง

ปีที่สาม เล่นเทียน รำดอกไม้พวงมาลัย รำสะเอิง **เล่นควาย เล่นบ่าวสาว เล่นแซ่ (จระเข้) เล่นบั้งไฟ** รำชนบักเบ้ง

ตลอด ๓ ปีที่ประกอบพิธีจะต้องรำชนบักเบ้งเป็นลำดับสุดท้ายเพื่อบูชาผีก่อนยกขึ้นหิ้งขึ้นหอ และต้องทำตามข้อกำหนดที่แตกต่างกันใน ๓ ปี เมื่อจัดพิธีครบทั้งเล่นเทียน รำดอกไม้พวงมาลัย รำสะเอิง เล่นควาย เล่นบ่าวสาว เล่นแซ่ (จระเข้) เล่นบั้งไฟ จบด้วยรำชนบักเบ้ง จะถือว่าเป็นการประกอบพิธีเลี้ยงผีอย่างสมบูรณ์ หากปีถัดไป (ปีที่ ๔) ผู้ถือผีและญาติพี่น้องอยู่ดีมีสุขอาจไม่ต้องประกอบพิธี ส่วนใหญ่เว้นว่างไปราว ๓-๕ ปี จึงจะจัดพิธีขึ้นอีก หรือหากปีใดครุบาเกิดความไม่สบายใจหรือเจ็บป่วยก็จะประกอบพิธีอีกครั้ง เพื่อความอยู่ดีมีสุขและความสบายใจของผู้ถือผีและพี่น้องด้วย

บทประกอบพิธี

การประกอบพิธีเลี้ยงผีสะเอิงใช้ทั้งภาษากูยและภาษาลาว บทที่ใช้ในการ

ประกอบพิธีแต่ละครั้งไม่เหมือนกัน ไม่มีบทร้องตายตัว เพราะชาวบ้านเชื่อว่ากิริยาอาการหรือคำพูดต่างๆ ล้วนเกิดจากผีบรรพบุรุษในร่างทรงครุบา จึงเป็นบทร้องมุขปาฐะที่ทันสมัย หากขั้นตอนใดมีบทบาทสมมติจะใช้ภาษาพูดธรรมดาทั้งภาษาญ้อและภาษาลาว (อีสาน) ตามบทบาทในขั้นตอนนั้น บางขั้นตอนก็ไม่ปรากฏบทพูดปรากฏเพียงการรำไปรอบปะรำพิธีเท่านั้น บทประกอบพิธีที่ปรากฏในพิธีเลี้ยงผีสะเองมีดังตัวอย่างต่อไปนี้

- บทไหว้เจ้าที่เจ้าทางต่างๆ ก่อนเริ่มพิธี

เจ้าที่ เจ้าทาง เจ้าป่า เจ้าเขา ไหว้เจ้าปู่เจ้าตาได้ ลูกหลานสืบทอดมาแต่เดิมได้ เตี่ยนี่กะบอกให้อูให้แจ้ง ให้อูให้เห็น ดอกไม้ ๑ คู่ พลุ ๒ กำ ยา ๒ กอบ มากินมาเกี่ยวนำลูกนำหลานได้ อย่าขัดขวางได้ มือนี่มากินน้ำส้ม เหล้า ยาปลาบึงนำลูกนำหลานได้

โพะพี โพะจู้อ โงเน กอนเจาลิงแกลสะเอง โตอนดิง เกิด ปีมุ่ยคู่ บลูมาก เบีย ตะลุม เจาจาหลงกอนเจาเต้อ เจาจาเตี้ยะโพลง อะกาอ้ง จองกอนเจาเต้อ

ถอดความ

วันนี้ลูกหลานจะทำพิธีเลี้ยงผีสะเอง จึงกราบไหว้และบอกกล่าวเจ้าที่เจ้าทางเจ้าป่าเจ้าเขาและผีปู่ตาให้รับรู้ ลูกหลานมีดอกไม้ ๑ คู่ พลุ ๒ กำ ยาสูบ ๒ คำน้ำหวาน เหล้าและอาหาร ขอให้เจ้าที่เจ้าทาง เจ้าป่าเจ้าเขาและผีปู่ตามารับเอา อย่าได้ขัดขวางให้ช่วยดูแลพิธีให้เป็นไปด้วยดี

- บทอัญเชิญผีเข้าร่างทรง

แม่เอ๊ย ครุบาขึ้นมาเชิญแล้ว ขอเชิญลงมาเล่นเด้อมื่อนี้ เข้าไวกๆ เต้อ ฟาวมาลงมาเล่นเด้อมื่อนี้ อย่าช้า ฟาวเล่นฟาวหัวให้มันอึม มาไวกๆ อย่าให้ยาก ให้เข้าเต้อ

แม่เอ๊ย คุณเบียเซาะเจาแล้ว เชิญแขงเจาแกล ตะโง แหน่ เจาเว่ยๆ เต้อ เพียวแขงเจาแกลเต้อ ตะโงเหน่ เพียวแกลออนปะไซ เจาเว่ยๆ เต้อ

ถอดความ

แม่เอ๋ย ครูปาขึ้นมาเชิญแม่ลงจากห้องแล้ว วันนี้ขอเชิญลงมาประกอบพิธีให้แม่มาเข้าร่างทรงครูปาโดยเร็วอย่าได้ช้า จะได้รับรำเล่นให้อิ่มมอกอิ่มใจ ให้เข้าร่างทรงโดยไวอย่าให้มีอะไรยุ่งยาก

- คำร้องตอนเล่นควาย

ไอ้ยเอ๋ยเชิญมาต้อมหัวบ่อนนอน หัวบ่อนนอนเทิงยอดมอดอกนา เอ๋ยเชิญมาเชิญมาเล่น แสงควยแม่ลูกอ่อนเชิญมาเล่นแสงควยแม่ลูกอ่อน คนดีเอ๋ย มาเล่นให้มันอิ่มมันพอเด้อ ครูปาเอ๋ยครูปาเอ๋ยสิหาไว้สิเล่นนำดอกนา สิพาเจ้าเล่นเรื่องควยจักบาต สิพาเจ้าเล่นควยน้อยเจ้าเอ๋ย อยู่ทางฟักคนเดียวบ่มีหมู่ ผูกควยไว้อยู่ในปวงในป่า คนงามเอ๋ย บ่พอลี้ยงสิบอกนี่หนา ยังงามแท้อยู่กลางป่า ควยผูกไว้ถักลักไป เด้อบาดนี่

ถอดความ

เชิญมาร่วมกันไม่ว่าจะอยู่ตรงไหนก็ขอให้มาร่วมกัน (โดยปกติแล้วทั้งผีจะอยู่ที่ศหัวนอนของเจ้าของบ้าน) จะเชิญมาเล่นมารำเรื่องควยแม่ลูกอ่อน มาเล่นมารำให้อิ่มมอกอิ่มใจ จะพากันเล่นเรื่องควย ครูปาอยู่ทางนี้คนเดียวไม่มีเพื่อนไปผูกควยจำนวนมากเลี้ยงไว้อยู่ในป่า ควยมีแต่ตัวสวยงามแต่แล้วก็ถูกขโมยไป

- บทพูดเจรจาตอนเล่นควาย

นอกจากคำกลอนข้างต้น ขั้นตอนการเล่นควายยังมีการเจรจาของผู้รับบทบาทสมมติทั้งครูปา นายไซ และขโมย ดังนี้

นายไซ : เห็นฮอยควยมาทางนี้บ่ เพิกจิกเงาะนาแห่น แหละ

นายไซ : ไอ้ย ถูกเขายิง เขาตีขามา ไอ้ย ไกลเนาบ้นเนาตาเงา

ครูปา : ไปนำมาใหม่เบ็ง จีตะโปนเงาเบ็ง

ขโมย : เอาบ่ได้ๆ ให้มาไถเอา เอาเงินมาไถ เอามาแสนหนึ่งเด้อ แสนสองเด้อ แอพิเป็นออน เจาไกแอ เอาสตาเงา แอเจามุยแสนเด้อ เนียแสนเด็น

ขโมย : บัดี้แสนสองบ่ต้องเอาเดื่อ ควยนััน พิเบินเบียแสนพิต้องแอเต็น
จิกโก

นายไซ : เขาเอาแสนสองครุบา คูเบียตแอแนียแสน

ครุบา : เขาบอกราคามาบ้อ

นายไซ : เขาบอกราคามาท่อนี่ละ

นายไซ : เอามาให้แล้วแสนสอง แอเจาออนแล้วแสนสอง

ขโมย : เอาเท่านั้นก็ได้ แอแคแหนหละ

ถอดความ

นายไซเดินทางไปตามหาควายแล้วไปพบขโมยจึงถามไปดังความว่า

นายไซ : เห็นควายผ่านมาทางนี้ไหม

แต่นายไซถูกขโมยตีขาจึงกลับมากบอกครุบาใหญ่

นายไซ : โ้ย้ย ถูกเขายิง เขาตีขามา

ครุบาใหญ่เป่าน้มนตี่ไสขของนายไซบริเวณที่ถูกตี แล้วบอกนายไซว่า

ครุบา : ให้กลับไปตามควายมาให้ด้วย

นายไซมาถึงจะพยายามนำควายไปจากขโมย ขโมยจึงกล่าวว่า

ขโมย : เอาไปไม่ได้ ถ้าหากไม่เอาอะไรมาไถ่ถอน ไปเอาเงิน ๑๐๐,๐๐๐
บาท ๑๒๐,๐๐๐ บาท มาไถ่ ถ้าหากไม่ได้เงิน ๑๒๐,๐๐๐ บาท
ก็ไม่ต้องเอาควายกลับไป

นายไซกลับมากบอกครุบาใหญ่

นายไซ : เขาจะเอาเงินค่าไถ่ควาย ๑๒๐,๐๐๐ บาท นะครุบา

ครุบา : เขาบอกราคาไซไหม

นายไซ : เขาบอกราคาค่าไถ่ควายมาจำนวนเท่านั้น

ครุบาใหญ่จัดแจงนำเหล้าสมมติเป็นเงินค่าไถ่ให้นายไซนำมาให้ขโมย

นายไซ : เอาเงินมาให้แล้ว ๑๒๐,๐๐๐ บาท

ขโมย : เอาเท่าจำนวนนี้แหละ

สังเกตได้ว่า คำร้องหรือบทพูดเจรจาที่ปรากฏในพิธีเลี้ยงผีสะเอ็งมีทั้งภาษา
กวยและภาษาลาว ส่วนที่เป็นคำร้องคำกลอนจะใช้ภาษาลาวเท่านั้น อาจเพราะวัฒนธรรม

เกี่ยวกับศาลอนได้รับอิทธิพลมาจากการล่าต่อกลอนของชาวลาว คำส่วนใหญ่เป็นคำคล้องจอง สะท้อนให้เห็นว่าบ้านละเอะก็มีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมชาวกูยและวัฒนธรรมชาวลาว ชาวบ้านจึงใช้ทั้งสองภาษาสลับกันไปอย่างกลมกลืนเป็นธรรมชาติโดยปราศจากความขัดแย้ง

พิธีเลี้ยงผีสะเอิงกับการสืบทอดฮีตคองของชาวกูยบ้านละเอะ

ฮีตคอง (จารีตประเพณี) คือ สิ่งที่เกิดประเพณีปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นเวลานาน จนกลายเป็นขนบธรรมเนียมประเพณี เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมต่างๆ ในสังคมนั้น กฎระเบียบ ข้อห้าม ความเชื่อ พิธีกรรม เป็นต้น ในกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิม จารีตประเพณีถือเป็นกฎหมายสำคัญของชุมชน (Customary Law) หากละเมิดจะถูกปฏิเสธจากสังคม คนผู้นั้นจะอยู่ในสังคมไม่ได้ เมื่อสังคมมีกฎหมายจากส่วนกลางใช้บังคับ จารีตประเพณีนี้จึงลดบทบาทลง

พิธีเลี้ยงผีสะเอิงของชาวกูยที่บ้านละเอะมีบทบาทโดดเด่นในการสืบทอดฮีตคองดั้งเดิมของชาวกูยบ้านนี้ โดยอาศัยการตอกย้ำผลิตซ้ำของพิธีที่นิยมจัดขึ้นทุกๆ ปี จารีตของคนกลุ่มนี้ที่ยังคงรักษาผ่านพิธีเลี้ยงผีมีทั้ง *การเคารพผู้อาวุโส การครองตนของชายหญิง การเจรจาต่อรอง การปรับไหม* จารีตประเพณีเหล่านี้ถูกถ่ายทอดและสื่อสารให้ลูกหลานในหมู่บ้านรับรู้ผ่านการประกอบพิธีเลี้ยงผีสะเอิงดังนี้

การเคารพผู้อาวุโส เนื่องจากการประกอบพิธีเลี้ยงผีเป็นพิธีที่ต้องแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโสและบรรพบุรุษ โดยอาศัยอำนาจของผีบรรพบุรุษของตนในการสั่งสอน โกล่เกลี่ย และอ้อนวอนให้คุ้มครองดูแลแก้ไขปัญหาให้ลูกหลาน เห็นได้จากเมื่อผีเข้าร่างทรงครุบาแล้ว ลูกหลานจะมาสวมบัติสมมา (สมา หรือ ขมา) ฝึ้นับเป็นการแสดงความเคารพบรรพบุรุษ

นอกจากนี้ผีในร่างทรงจะเรียกหาลูกหลานด้วย ซึ่งหากใครทะเลาะเบาะแว้งกัน ผิดใจกันหรือลูกเขยลูกสะใภ้ประพฤติดูไม่เคารพพ่อแม่ยาย แม่มิได้เอ่ยปากหรือไม่มีผู้ใดล่วงรู้นอกจากคนที่ทะเลาะกันแต่ผีสามารถรู้ได้ ชาวบ้านเชื่อว่า “คนไม่รู้แต่ผีรู้” เมื่อผีบรรพบุรุษบอกกล่าวสิ่งใดลูกหลานจึงเชื่อฟังและปฏิบัติตาม ถือว่า

เป็นการสอนการเคารพผู้อื่น และช่วยควบคุมคนในชุมชนด้วย การเคารพผู้อื่น ยังสะท้อนได้จากผู้ประกอบการพิธีที่ให้ความสำคัญในการเคารพผู้อื่น คือ ครูบาใหญ่ มีพรชานับถือผีมากที่สุดจึงได้รับการเคารพจากครูบารอง ลูกศิษย์และชาวบ้านคนอื่นๆ ด้วย

การครองตนของชายหญิง ในขั้นตอน “เล่นบ่าวสาว” โดยผีในร่างทรงครูบา ๒ คน สมมติบทบาทเป็นหญิงสาวและชายหนุ่มที่ชอบพอกันและได้เสียกัน ภายหลัง เมื่อพ่อแม่อุปถัมภ์ทั้งสองฝ่ายรับรู้ ฝ่ายชายจึงได้จัดหาเถาแก่เพื่อไปสู่ขอ *ปรับไหม* และจัดการ แต่งงานให้ถูกต้องตามประเพณี ในขั้นตอนนี้ได้สะท้อนจารีตการครองตนของชาย และหญิง สอนให้รู้จักยับยั้งชั่งใจและรู้จักรักษานวลสงวนตัว ไม่ควรกระทำผิดประเพณี หรือลักลอบได้เสียกัน แต่หากเกิดขึ้นฝ่ายชายต้องเสียค่าปรับไหมและจัดหาเถาแก่ไป สู่ขอฝ่ายหญิงตกลงสินสอดและผ่านความเห็นชอบจากผู้ใหญ่ของทั้งสองฝ่ายแล้ว จึงจัดพิธีแต่งงานตามประเพณี การลักลอบได้เสียกันเป็นความเสื่อมเสียอย่างมากใน สังคมชาวกูย บ่งบอกถึงการไม่อบรมสั่งสอนลูกหลาน หากเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ผู้ชาย ต้องแสดงความรับผิดชอบด้วยการจัดการขั้นตอนต่างๆ ให้ถูกต้อง ด้วยเป็นเรื่องที่สำคัญ พิธีนี้จึงเก็บรักษาจารีตเพื่อสอนใจลูกหลานที่เข้าร่วมให้ได้รับรู้

การเจรจาต่อรอง เนื่องจากชาวกูยที่บ้านละเอะเป็นกู่ทำนา สัตว์ที่เกี่ยวข้องกับการทำนาคือควาย ชาวกูยกลุ่มนี้จึงผูกพันและให้ความสำคัญกับควายค่อนข้างมาก เมื่อชาวบ้านถูกขโมยควายต้องรีบติดตามหาควายเพื่อรีบไถ่ควายคืน เห็นได้ในขั้นตอน “*เล่นควาย*” โดยใช้ดอกจำปา (ลีลาวดี) ตูมแทนควาย

ครูบาทุกคนต่างชื่นชมความงามของควาย ว่าควายของตนเองมีลักษณะดีหรือไม่ เมื่อครูบารวบรวมดอกจำปาไว้รวมกันก็สื่อถึงการตอนควายเข้าคอกหลังเสร็จ ภารกิจในการทำนา แล้วมีบุคคลซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าเป็นคนนอกกลุ่มมาขโมยควายไป ชาวกูยกลุ่มนี้จึงได้ให้คนออกติดตาม กระทั่งพบขโมยและควายที่ถูกลักไป มีการเจรจา ต่อรองเพื่อไถ่ถอนควายคืนจากพวกขโมยจนสำเร็จ ปราศจากการต่อสู้ที่รุนแรง แม้เป็นผู้ถูกระทำและเสียเปรียบก็ยังใช้วิธีการที่ถ้อยทีถ้อยอาศัย ทำให้เห็นลักษณะ นิสสัยการประนีประนอมของชาวกูยบ้านนี้ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการอยู่ร่วมกันของคน ในชุมชน

การปรับไหม ถือเป็นอีตหนึ่งที่ปรากฏในชั้นตอน “บ่าวสาว” สะท้อนให้เห็นว่าหมู่บ้านนี้มีแบบแผนกฎระเบียบข้อบังคับต่างๆ ในการอยู่ร่วมกันของคนในชุมชนและมีการลงโทษผู้กระทำความผิดจารีตโดยการปรับเงิน ดังที่ปรากฏในชั้นตอนบ่าวสาวที่ต้องมีการปรับไหมผู้ชายที่ผิดประเวณีผู้หญิง ก่อนที่จะจัดการให้มีการแต่งงานตามประเพณี ในสมัยก่อนนั้นการเสียค่าปรับไหมมาจากการกระทำความผิดกรณีต่างๆ วิธีการลงโทษด้วยการปรับไหมนี้ถือว่ามีความสำคัญและเป็นเรื่องที่ลูกหลานของชาวภูยกุ้ยบ้านละเอาะควรจดจำและให้ยึดถือปฏิบัติเอาไว้

พิธีเลี้ยงผีสะเอิงของชาวภูยกุ้ยบ้านละเอาะได้สืบทอดยึดครองที่สำคัญของชุมชนไว้ไม่ให้สูญหายโดยบอกเล่าผ่านองค์ประกอบต่างๆ ในพิธี จารีตประเพณีต่างๆ ที่ได้สืบทอดไว้ เพื่อนำมาใช้ในการอยู่ร่วมกันกับคนในครอบครัวและชุมชน สมัยก่อนสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะมีความสำคัญต่อชุมชนมาก เพราะไม่เช่นนั้นก็จะตกหล่นเลือนหายไปตามกาลเวลา ในอดีตคงเคยเป็นกฎเคร่งครัดในการอยู่ร่วมกันในชุมชน หากฝ่าฝืนละเมิดจะถูกปฏิเสธและลงโทษจากคนในชุมชน ซึ่งชาวบ้านรุ่นแล้วรุ่นเล่าได้พยายามสืบทอดไว้ในรูปแบบพิธีกรรมนั่นเอง

พิธีเลี้ยงผีสะเอิงกับการสั่งสอนลูกหลาน

การสั่งสอนลูกหลานเรื่องการพ้นฝ่าอุปสรรคในชั้นตอน “เล่นแซ่” (จระเข้) จากการเก็บข้อมูลภาคสนามพบว่าความหมายในชั้นตอนดังกล่าวยังไม่แน่ชัด ชาวบ้านส่วนใหญ่ไม่เข้าใจหรือรู้ความหมายของชั้นตอนเล่นแซ่อย่างชัดเจน อาจเป็นไปได้ว่าในปัจจุบันความหมายที่แท้จริงลบเลือนไปแล้ว ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานตามความหมายที่ปรากฏในปัจจุบันที่เป็นการสั่งสอนลูกหลานให้รู้จักพ้นฝ่าอุปสรรค ซึ่งครุบาเดินทางผ่านจระเข้ที่ขวางเส้นทางอยู่ จระเข้เปรียบได้กับอุปสรรคที่ขวางหน้า ครุบาแก้ไขปัญหาด้วยการนำเหล้ากรอกปากและใช้ดาบแทงจระเข้ ทำเช่นนั้นอยู่หลายครั้งจนกระทั่งจระเข้ตายจึงสามารถเดินทางผ่านไปได้อย่างปลอดภัย เมื่อบรรพบุรุษเคยประสบมาจึงถ่ายทอดไว้ให้ลูกหลานได้เห็นและเรียนรู้ผ่านพิธีกรรม อุปสรรคทุกอย่างมีทางแก้ไข พ้นฝ่า แม้อาจต้องใช้เวลาที่ควรรอคอยและตั้งใจเช่นครุบาที่พยายามเดินทางผ่านจระเข้ที่ขวางอยู่ นับหนึ่งอาจเป็นไปได้ว่าชาวภูยกุ้ยเคยเดินทางข้ามน้ำแล้วพบเจอจระเข้ที่เป็นสัตว์ร้ายขัดขวางเส้นทางสัญจรด้วย

พิธีเลี้ยงผีสะเองกับการเชื่อมความสัมพันธ์คนในชุมชน

พิธีเลี้ยงผีสะเองช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีที่เกิดขึ้นระหว่างคนในชุมชน เมื่อสายตระกูลได้จัดงานพี่น้องเครือญาติและชาวบ้านคนอื่นๆ จะมารวมกันช่วยเตรียมข้าวปลาอาหาร เครื่องประกอบพิธีและเตรียมสถานที่ในการประกอบพิธี เป็นต้น แสดงให้เห็นความร่วมมือและช่วยเหลือกันในเครือญาติรวมไปถึงชุมชน ช่วยสร้างความสัมพันธ์อันดีและความคุ้นเคยให้แกกัน

หากพิจารณาในระดับชุมชนพบว่าทุกสายตระกูลในชุมชนนี้นับถือผีสะเอง ซึ่งชาวบ้านมีความเชื่อเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน หากบ้านหลังใดจัดงานในละแวกบ้านของตน ส่วนใหญ่จะช่วยเหลือเป็นแรงงานเตรียมของต่างๆ มีบ้างที่อาจช่วยเหลือเป็นเงินแต่ค่อนข้างน้อย อีกทั้งหลังเสร็จพิธีก็ยังช่วยเหลือเก็บกวาดข้าวของเป็นการแสดงความมีน้ำใจและช่วยเหลือเกื้อกูลกันในหมู่บ้าน โดยไม่ได้เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย แม้ไม่ใช่งานของสายตระกูลตนเอง หากพิจารณาในสายตระกูลพิธีนี้มีบทบาทในการสร้างความสัมพันธ์ให้คนในสายตระกูลรักใคร่กลมเกลียวกัน ญาติพี่น้องสามัคคีกัน

พิธีเลี้ยงผีสะเองกับการสร้างกำลังใจให้กับปัจเจกบุคคล

เมื่อชาวภูยบ้านละเอะเกิดการเจ็บป่วย รักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันไม่หาย ส่วนใหญ่จะพึ่งพาอำนาจของผีบรรพบุรุษเพื่อช่วยเหลือตนให้หายเจ็บป่วย โดยการบนบาน หากผีช่วยตนให้หายป่วยแล้วจะจัดพิธีเลี้ยงผีขึ้น และถึงแม้ว่าชาวบ้านจะผ่านการบนบานผีและสุขภาพร่างกายดีขึ้น แต่ยังไม่ได้ประกอบพิธีเลี้ยงผีก็เท่ากับว่ายังไม่ได้แก้บนสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนบนบานไว้ ยังไม่ได้สักการะและเซ่นไหว้ผี จึงมีความไม่สบายใจ เมื่อถึงเดือนที่กำหนดให้ประกอบพิธีเลี้ยงผี ลูกหลานจะตระเตรียมสิ่งของต่างๆ เพื่อเซ่นไหว้ผี ทั้งอาหาร เหล้า เครื่องค้าย ดอกไม้ ธูปเทียน ของต่างๆ ต้องเป็นของดีไม่มีตำหนิเพราะหากมีตำหนิที่เข้าร่างทรงจะเกิดความไม่พอใจ ลูกหลานก็จะไม่สะดวกสบายใจไปด้วย และในการประกอบพิธีจะอัญเชิญผีลงมาเพื่อรำมาเล่นจนอัม คนไม่สามารถบังคับผี หากผีไม่พอใจจะอยู่ในร่างทรงครุฑาและประกอบพิธีถึงเข้าลูกหลานต้องตามใจผี เพราะหากผีไม่อัมคนก็ไม่อัม ผีอัมคนก็อัม ผีมีความสุข คนก็มีความสุข ฉะนั้นในพิธีทุกอย่างจึงถูกเตรียมและเน้นให้เกิดแต่เรื่องดี

เมื่อพิธีศักดิ์สิทธิ์ดำเนินไปด้วยดีก็จะทำให้ผู้ประกอบพิธีและลูกหลานคลายความทุกข์ ความกังวลไปได้อย่างสมบูรณ์ การที่ได้ผ่านพิธีกรรมช่วยเสริมสร้างกำลังใจ ให้แต่ละคนมีพลังใจ กำลังใจในการดำเนินชีวิต ทั้งครูบาที่ประกอบพิธีและลูกหลานญาติพี่น้องว่าพวกตนได้ผ่านพิธีอันถูกต้องและได้ผ่านพิธีศักดิ์สิทธิ์ ทำให้พวกเขามีกำลังใจและความมั่นใจในการดำเนินชีวิต เกิดความสบายใจ อิ่มอกอิ่มใจ

ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีสะเอง

ปัจจัยที่มีผลต่อการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีสะเองมีทั้งการมีครูบาเป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับพิธีเลี้ยงผีสะเองไว้ บริบทชุมชนบ้านละเอาะ และนโยบายของภาครัฐที่เข้ามาส่งเสริมวัฒนธรรมท้องถิ่น ดังนี้

ครูบากับการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีสะเอง

พิธีเลี้ยงผีสะเองสืบทอดโดยครูบาทำหน้าที่เป็นร่างทรงผีบรรพบุรุษ เป็นผู้สืบทอดองค์ความรู้ทั้งหมดเกี่ยวกับพิธีนี้ไว้ ครูบาทุกคนถูกเลือกให้เป็นร่างทรงผีตามสายตระกูลฝ่ายแม่ ตำแหน่งครูบาในการประกอบพิธีมี ๓ ตำแหน่ง คือ ครูบาใหญ่ คือ ผู้ที่มีจำนวนปีนับถือผีมากที่สุด เป็นหัวหน้าครูบาและได้รับการเคารพสูงสุดในพิธี ครูบารอง คือ ผู้ที่มีจำนวนปีนับถือผีรองจากครูบาใหญ่ เป็นผู้ช่วยครูบาใหญ่ และลูกศิษย์ คือ ผู้ที่มีจำนวนปีนับถือผีรองจากครูบารอง เหล่านี้จะเลื่อนขั้นได้เมื่อครูบาที่มีจำนวนปีนับถือผีมากกว่าตนตายไป หากไม่มีครูบาจะไม่สามารถจัดพิธีเลี้ยงผีขึ้นได้ เพราะครูบาคือตัวแทนอำนาจของผีบรรพบุรุษ คนธรรมดาสามัญจะจัดพิธีขึ้นเองไม่ได้ องค์ความรู้ต่างๆ ในการประกอบพิธี ทั้งเครื่องประกอบพิธี ขั้นตอนครูบาอาศัยการจดจำ การสังเกต ไม่มีการเรียนการสอนใดๆ เพราะเรื่องนี้เกี่ยวกับความเชื่อว่ามีผีเข้าทรงในร่างครูบา ทุกสิ่งที่แสดงออกถือว่าผีเป็นผู้กระทำ จึงไม่ใช่เรื่องที่สามารสอนหรือเรียนกันได้ ครูบาของแต่ละตระกูลสามารถไปประกอบพิธีเลี้ยงผีสะเองของคนอื่นได้หากได้รับเชิญ

บริบทชุมชนบ้านละเอาะกับการสืบทอดพิธีเลี้ยงผีสะเอง

ด้านความเชื่อ ชาวภูยกุ้ยบ้านละเอาะยังคงยึดมั่นในความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษอยู่มาก ในการดำเนินชีวิตประจำวันยังมีการกราบไหว้หิ้งผียูเสมอ ชาวบ้านนำความ

เชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษผสมผสานเข้ากับประเพณีสำคัญต่างๆ จึงทำให้ความเชื่อนี้ยังดำรงอยู่ได้ *ด้านวัฒนธรรม* ชาวภูยกบ้านนี้ให้ความสำคัญกับการเคารพผู้อาวุโสและระบบเครือญาติ จึงให้ความสำคัญกับพิธีเลี้ยงผีสะเอ็งที่เกี่ยวข้องกับผู้อาวุโสของสายตระกูล ซึ่งพิธีนี้ทำให้ลูกหลานมารวมตัวกันเพื่อจัดงานด้วย *ด้านการศึกษาและอาชีพ* ชาวบ้านส่วนใหญ่มีวิถีชีวิตประจำอยู่กับหมู่บ้านไม่ได้ออกไปศึกษา ทำงาน หรืออาศัยอยู่นอกหมู่บ้าน จึงยังคงมีความเชื่อและถือปฏิบัติพิธีเลี้ยงผีสืบต่อจากปู่ย่า ตาหวดได้อย่างแนบแน่น *ด้านการคมนาคมและเทคโนโลยี* เข้ามามีอิทธิพลกับชาวบ้านได้ไม่นานนัก ราว ๓๐-๔๐ ปีก่อน เพราะในบริเวณแถบนี้ในอดีตอยู่อย่างสันโดษไม่ค่อยได้ออกไปติดต่อกับคนภายนอกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มคนเมือง จึงยังไม่มีผลกระทบต่อวัฒนธรรมประเพณีเท่าใดนัก ยังคงรักษาประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมเอาไว้ได้ *ด้านสาธารณสุข* เมื่อชาวบ้านเกิดการเจ็บป่วยและไปรักษาด้วยแพทย์แผนปัจจุบันตามโรงพยาบาล สถานพยาบาลต่างๆ ไม่หายจึงหันไปพึ่งพาความเชื่อและพิธีเลี้ยงผีบรรพบุรุษของตนให้ช่วยเหลือให้หายจากการเจ็บป่วยแทน

บริบทชุมชนหลายประการล้วนส่งผลให้พิธีเลี้ยงผีสะเอ็งสืบทอดมาได้จนถึงทุกวันนี้

นโยบายของภาครัฐต่อวัฒนธรรมท้องถิ่น

จากนโยบายวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๒๔ ข้อที่ ๓ และรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๔๐ มาตรา ๔๖ รวมถึงรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ มาตรา ๖๖ ทำให้หน่วยงานของรัฐให้ความสำคัญและส่งเสริมประเพณี วัฒนธรรมของกลุ่มชนต่างๆ ทำให้วัฒนธรรมเหล่านี้มีความสำคัญมากขึ้น ทศนคติของผู้คนในประเทศไทยในการมองกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เปลี่ยนไปจากการดูถูกเป็นการยอมรับ ความสนใจในความแปลกและแตกต่าง เมื่อหน่วยงานของรัฐจากทางจังหวัด อำเภอ และในชุมชนเข้ามาส่งเสริมวัฒนธรรมชาวภูยกบ้านละเอาะ ช่วยกระตุ้นเตือนให้เกิดสำนึกทางชาติพันธุ์ ชาวภูยกบ้านนี้จึงเกิดความรักและความภาคภูมิใจในชาติพันธุ์ของตนเองมากขึ้น ทั้งยังพยายามรักษาและสืบทอดวัฒนธรรมประเพณีที่ตนเองมีให้คงอยู่

โดยเฉพาะการจัดงานเทศกาลดอกล่ำตวนบานและประเพณีสืเฝ้าไทยของทางจังหวัดศรีสะเกษ จัดขึ้นทุกปีราวเดือนมีนาคม ถือเป็นงานประจำปีการแสดงประกอบแสง สี เสียงเกี่ยวกับตำนานการสร้างเมืองศรีสะเกษ ทั้งยังเล่าเรื่องราวความเป็นมาของ ๔ เผ่าในจังหวัดศรีสะเกษ คือ กูย (ส่วย) ลาว เขมร เยอ ໄວ້ด้วย และมีการแสดงวัฒนธรรมของแต่ละเผ่า แม้ชาวบ้านไม่ได้เป็นผู้แสดงเอง แต่การที่จังหวัดให้ความสำคัญกล่าวถึงงานสืเฝ้าไทย จึงช่วยเพิ่มความภาคภูมิใจให้คนกลุ่มต่างๆ ในจังหวัด ทั้งกูย ลาว เขมร เยอ นอกจากนี้หน่วยงานในชุมชนก็ให้ความสำคัญและกระตุ้นให้เกิดความภาคภูมิใจในความเป็นกูย เมื่อโรงเรียนบ้านละเอะจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นและหอแหล่งเรียนรู้ประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมท้องถิ่น ให้ลูกหลานได้ศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาและเรียนรู้ประเพณีพิธีกรรมต่างๆ ของชาวกูยบ้านละเอะ ໄວ້ ประกอบกับหน่วยงานภายนอก เช่น สาธารณสุขอำเภอเห็นความสำคัญของพิธีเลี้ยงผีนี้ ได้จำลองพิธีเพื่อประกวดแข่งขันกับชุมชนอื่นๆ ยิ่งช่วยเสริมสร้างความภาคภูมิใจให้ชาวกูยบ้านละเอะมากขึ้น ชาวกูยบ้านนี้จึงมีสำนึกรักและความภาคภูมิใจในวัฒนธรรมของตนทุกๆ อย่าง รวมไปถึงพิธีเลี้ยงผีสะเองด้วย

บทส่งท้าย

พิธีเลี้ยงผีสะเองของชาวกูยที่บ้านละเอะมีบทบาทในการสืบทอดฮีตคองของชาวกูยบ้านละเอะ ขั้นตอนและบทบาทสมมติที่ปรากฏในพิธีช่วยสืบทอดจารีตดั้งเดิมที่สืบทอดกันมาแต่อดีต เป็นคำสอนที่บรรพบุรุษต้องการบอกกล่าวสั่งสอนลูกหลานให้เรียนรู้ในการดำเนินชีวิตผ่านพิธีที่จัดขึ้นทุกๆ ปี ทั้ง ทั้งฮีตคอง การเคารพผู้อาวุโส เพื่อให้ลูกหลานเคารพกตัญญูต่อผู้หลักผู้ใหญ่และบรรพบุรุษ การครองตนของชายหญิง ชายหญิงต้องปฏิบัติให้เหมาะสม การเจรจาต่อรอง การปรับไหม สะท้อนลักษณะนิสัยการประนีประนอมของชาวกูยบ้านนี้ที่ต้องมีการติดต่อเจรจากับคนในกลุ่มและนอกกลุ่มด้วยความสันติไม่ให้เกิดการต่อสู้กัน การสั่งสอนลูกหลานให้รู้จักฟันฝ่าอุปสรรค ทั้งยังช่วยเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ที่เชื่อมโยงคนในชุมชนและคนในสายตระกูลด้วยความเชื่อที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน พิธีนี้ยังสร้างกำลังใจให้กับปัจเจกบุคคล ทั้งครูบาและญาติพี่น้องที่เข้าร่วมพิธี ช่วยคลายความกังวลใจและเสริมสร้างกำลังใจให้คนในสายตระกูลด้วย

พิธีเลี้ยงผีสะเอิงเป็นความเชื่อเกี่ยวกับอำนาจเหนือธรรมชาติที่สั่งสมมาหลายชั่วอายุคน จัดขึ้นเพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของผู้คน นับเป็นภูมิปัญญาอย่างหนึ่งที่นำมาใช้ในการอยู่ร่วมชุมชนเดียวกัน ซึ่งได้สอดแทรกและบันทึกสืบทอดเรื่องราวต่างๆ ไว้ให้ลูกหลานมาจนถึงทุกวันนี้ ปัจจุบันพิธีเลี้ยงผีสะเอิงยังคงถือปฏิบัติอย่างแนบแน่นในชุมชน แต่หากพิธีนี้ไม่สามารถตอบสนองความต้องการของคนและชุมชนได้ก็อาจสูญหายไปตามกาลเวลา

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการการกฤษฎีกา. สำนักงาน. **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐**. [ออนไลน์]. ๒๕๕๔. แหล่งที่มา: <http://web.krisdika.go.th/data/law/law1/%c306/%c306-10-2540-a0001.pdf> [๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕]
- คณะกรรมการการกฤษฎีกา. สำนักงาน. **รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐**. [ออนไลน์]. ๒๕๕๔. แหล่งที่มา: <http://web.krisdika.go.th/data/law/law1/%c306/%c306-10-9999-update.pdf> [๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕]
- จิตร ภูมิศักดิ์. **ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชนชาติฉบับสมบูรณ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพฯ: ศยาม, ๒๕๔๔.
- ธวัช ปุณโณทก. ประวัติหัวเมืองอีสานตอนล่าง. ใน **สมบัติอีสานใต้ครั้งที่ ๓**, ๓๕-๔๕. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์, ๒๕๒๗.
- นิคม วงเวียน. **วัฒนธรรมส่วย (กวย) ด้านความเชื่อในจังหวัดสุรินทร์**. สุรินทร์: ศูนย์วัฒนธรรมสุรินทร์, ๒๕๒๖.
- ไพฑูรย์ มีกุล. วัฒนธรรมแม่น้ำมูลเชิงชาติพันธุ์วิทยาและประวัติศาสตร์ กรณีผสมผสานกลมกลืนของชาติพันธุ์กวย เขมร และลาว. ใน **วัฒนธรรมลุ่มน้ำมูล : กรณีเขมร ลาว ส่วย สุรินทร์**, ๑๑๙-๑๒๕. กรุงเทพฯ: สารมวลชน, ๒๕๓๓.
- ศิราพร ณ ถลาง. **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- สมทรง บุรุษพัฒน์. **เรียนภาษาและชีวิตความเป็นอยู่ของชาวกวย-กวย(ส่วย) จากบทสนทนา**. นครปฐม: สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๗.
- สุกัญญา สุจนาย, บรรณธิการ. **พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง : บทบาทของคติชนกับสังคมไทย**. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- Seidenfaden, Eric. The Kui People of Cambodia and Siam. **Journal of Siam Society** 39, Part 2 (January 1952): 61-62.

สัมภาษณ์

คำหวย ยาคเน, ๑๓ มีนาคม ๒๕๕๓ และ ๒๘ สิงหาคม ๒๕๕๔.

ถวิล นันทะเสน, ๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๓.

ทองคำ ศรีด้วง, ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓ และ ๑๕ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

ธนากร บุตะเคียน, ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๓ และ ๑๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๕.

เมาะ สังลา, ๑๒ เมษายน ๒๕๕๓ และ ๒๐ เมษายน ๒๕๕๓ และ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๓.

ส่วน นามวิชา, ๓ มกราคม ๒๕๕๔ และ ๒ มกราคม ๒๕๕๕ และ ๒ พฤษภาคม ๒๕๕๕.

สิ้ว พุทธิชน, ๒๗ กรกฎาคม ๒๕๕๓.

แสน ศรีปิตเนตร, ๑๒ เมษายน ๒๕๕๔.

หม่อม นามวิชา, ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔.